

*Миньяр-Белоручева А. П.,
доктор филологических наук, профессор
Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова*

СИМВОЛЫ И ОБРАЗЫ ВЕЧНОГО ВОЗВРАЩЕНИЯ В МИРЕ ДЖОЙСА

Аннотация. В статье рассматриваются символы и образы вечного возвращения в романе Джеймса Джойса «Finnegans Wake». Круг является символом возрождения в культурах многих народов мира. Как известно, означенный роман не завершается точкой, что предполагает незаконченность мысли, и, следовательно – открытый конец, допускающий множество вариантов его завершения. Однако от этой идеи можно отказаться, если не закрыть книгу, а вернуться к ее началу, к первому предложению, которое начинается с середины со слова, напечатанного со строчной буквы. Таким образом, можно допустить, что на странице 626 роман «Finnegans Wake» не завершается, а начинается. Возвращая мысль с конца романа в его начало, Джойс соединяет две крайние точки, создавая замкнутый круг, в котором размещает свой собственный мир вечной жизни, о чем свидетельствует воскрешение героя. В романе нет ни начала, ни конца, это целостное произведение-круг, дойдя до конца которого, читатель возвращается к его началу. Подобно Данте Джойс ведет своих читателей по кругам Ада, которым является жизнь, и этот Ад читатель испытывает на себе с трудом пробираясь через чашу сложных, состоящих из элементов многих языков слов, которые требуют расшифровки. Этим Джойс как бы подчеркивает, что проблемы, которые он поднимает в романе, касаются не одного конкретного человека, а всего человечества. Джеймс Джойс – писатель, который навел мост между прошлым и будущим – модернизмом, постмодернизмом и метамодернизмом.

Ключевые слова: роман, начало, конец, цельная композиция, круг, воскрешение, жизнь, автор, модернизм, постмодернизм, метамодернизм.

Постановка проблемы исследования.

Цель статьи – выяснить роль и значение знаков препинания в романе Джеймса Джойса «Finnegans Wake».

Роман Джеймса Джойса «Finnegans Wake», название которого переводится по-разному: «Поминки по Финнегану» и «Финненганов помин», является загадкой, которую в течение семидесяти пяти лет лингвисты и литературоведы разных стран мира пытаются разгадать. Загадка заключается не только в композиции и словах, составленных из разных языков, что можно рассматривать как заявку на универсальный язык человечества, но и в орфографии и знаках препинания. Загадка возникает в первом предложении романа, которое начинается с середины, со слова, написанного строчной буквой. При этом, последнее предложение данного романа, как отмечают джойсоведы, не завершается точкой, оставляя, таким образом, конец открытым. В отказе от точки в конце и заглавной буквы в начале исследователи усматривают обязательный

элемент нового [2: 41]. В этом видят богатство смыслов, поскольку отсутствие точки в конце последнего предложения любого художественного произведения, подразумевает такое множество вариантов его завершения, на которое только способен безграничный полет фантазии читателя. Подобный финал относят к достоинству работ современных авторов, написанных в ключе потока сознания, унаследованного от писателей-модернистов вообще и Джеймса Джойса, в частности, который является символом соединения разных эпох.

Джеймс Джойс – писатель «перекрестка эпох».

Джеймса Джойса рассматривают как связующее звено между непримиримыми с точки зрения культуры, морали и искусства девятнадцатым и двадцатыми веками. Его воспринимают как мастера слова, который навел мост между прошлым и будущим – модернизмом, постмодернизмом и метамодернизмом (метафизикой современности), его новаторские произведения служили и служат маяком, указывающим путь писателям новой реальности, стремящимся проникнуть и описать ментальное пространство своих героев. Образ Джеймса Джойса до сих пор олицетворяют с движущей силой развития искусства в постоянно меняющемся мире. Уже в ранних произведениях писатель запечатлел развитие литературного модернизма.

На протяжении всей своей творческой карьеры Джеймс Джойс создавал собственный мир, в котором прошлое играло такую же значимую роль, как и настоящее, поскольку время, размывающее границы длительности и переходящее в пространство, превращалось в безвременность, охватывающую вселенную. В отличие от привычного движения потока времени от прошлого к будущему, у Джойса время движется кольцеобразно. Оно более не является безжалостным монстром – Кроном, пожирающим своих детей. Читая роман Джеймса Джойса «Finnegans Wake» можно более не чувствовать себя пленником Времени, из замкнутого пространства которого невозможно выйти. Время, предначертанное четкие рамки жизни в реальности каждому, когда люди, следуя неписаному закону, радикально изменяясь на протяжении своего жизненного пути, неуклонно идут от рождения к смерти, в виртуальном мире Джойса становится рекой, которая, течет по кругу: принося смерть герою романа в одном месте, она дарует ему жизнь в другом. Эта река-время становится символом бесконечности и вечности жизни. Джеймс Джойс был одним из первых писателей эпохи модернизма, который, освободившись от реализма, материализма, традиционных жанров и форм, создал новую форму описания того, что находилось за гранями реальности и существовало в ментальном пространстве, то, что станет основным предметом изучения в новом тысячелетии.

Литература модернізму як символ нової епохи.

В літературі модернізму, воспринимавшійся як експериментальної, поєднуються елементи створення і руйнування. Вона об'єднала письменників і поетів, звільнившись від реалізму, матеріалізму, традиційних жанрів і форм, сплотив їх ідеями культурного апокаліпсиса і катастрофи. Однак часові рамки модернізму залишаються предметом спору літературних критиків і філологів. Деякі дослідники обмежують його чітко встановленими датами: з 1890-х по 1930-і роки або розширюють його до ста років: з 1850-х по 1950-і роки. Інші позиціонують модернізм як безчасовий період, який веде своє початок від Уільяма Блейка до Лоренса Стерна і Ронсара. Модернізм може гордитися блискучою плеядою письменників, поетів, драматургів, але найбільш яскравим його представником залишається Джеймс Джойс. Його твори відрізняються технічними інноваціями, «підкреслюють нове напрямлення в метафізиці ХХ століття, а саме: існування автора в просторі в відмінності від хронологічного викладу подій, в них домінує іронія і деяка дегуманізація мистецтва» [5].

Вважається, що модернізм можна краще за всіх пояснити і зрозуміти, вивчивши твори письменників-модерністів, які створювали за десятиліття до і після двадцятого століття. Однак модернізм був підготовлений всім передісторичним ходом історичного розвитку. Ні читача, ні письменника більше не цікавили описання зовнішнього світу і вчинки героїв романів. Твори письменників-модерністів, як відзначають дослідники, шокують несподіванкою, з якою вони занурюють своїх читачів у непередбачуване внутрішнє простір своїх героїв, не даючи ніяких орієнтирів або описань, присущих письменникам-реалістам. Письменник-модерніст без всяких попереджень відправляють свого читача в неясний, складний ментальний світ своїх героїв, який важко зрозуміти і прийняти, при подорожі по якому, читачеві необхідно ставити свої знаки, щоб не втратити думку, позначити межі і зрозуміти зміст усього викладеного.

Час-коло: початок в кінці.

Джойсові підкреслюють, що закінчений роман «Finnegan's Wake» займає 628 сторінок, кількість яких видавці зберігають у всіх перевидаваннях даного твору, як ніби і в цьому кроється чергова головоломка. Однак відсутність крапки в кінці останнього речення на 628 сторінці веде кожного читача не до власного фіналу, яким він може, за своїм розумінням, завершити роман, а до його початку, до першого речення, починаючись з середини слова, написаного з великої літери. На 628 сторінці «Finnegans Wake» останнє речення: «A way a lone last a loved a long the (переходить в перше в початку роману) tivrerrun, past Eve and Adam's, from swerve of shore to bend of bay, brings us by a commodius of recirculation back to the Howth Castle and Environs» [6: 628, 3]. Цим поверненням з останньої сторінки на першу Джеймс Джойс замикає свій роман «Finnegan's Wake» в великий коло, який означає етичне повернення, згідно Аша. В романі немає ні початку, ні кінця, це цілісне творіння-коло, дійшов до кінця якого, читач повертається до його початку. Це – довга, нескінченна історія, кінець якої

переходить в початок і так повторюється одне і те саме нескінченне множинне раз. Подібно Данте Джойс веде своїх читачів по колах Ада, яким є життя, і цей Ад читач відчуває на собі з трудом пробиваючись через чащу складних, запутаних, складених з елементів багатьох мов слів, які вимагають розшифровки. Цим Джойс ніби підкреслює, що проблеми, які він піднімає в романі, стосуються не одного конкретного людини або народу, а всієї людськості.

Слід підкреслити ще раз, що творіння Джеймса Джойса «Finnegan's Wake» не закінчується на 628 сторінці, а тільки починається: роман закінчується своїм початком. Повертаючи думку з кінця роману до його початку, Джойс з'єднує дві крайні крапки, створюючи замкнуте коло, в якому розміщує створений ним світ вічного повернення до життя. Мир-коло, мир-колісво, світ Джойса – Orbis Joysce, живе по особливим законам. В цьому світі люди не задають питання, звідки вони прийшли і куди йдуть. Цей нескінченно відроджується світ-яйце, не ведає смерті. Джеймс Джойс вистроїв світ, який в буквальному сенсі ОКОУЖАЄ його персонажів. Закінчивши свій роман в коло, письменник створив віртуальне простір, в якому минуле і майбутнє «вічно є», в своїй незмінності перебуваючи в невідомому нечасовому вимірі як деяка можливість, краще, необхідність сну і знову являтися в мить кінцевого, переходячого буття» [3: 15]. Ця ідея про суще виходить з вчення про вічне повернення Ніцше, яке вважається останньою метафізическою концепцією досягнутої європейської думки [3: 62]. Побачивши в мить вічність і зрозумівши це, Джойс дає можливість своїм читачам зрозуміти, що час – коло, вибравши його своїм романом.

Якщо починати читати роман Джойса з останньої 628 сторінки, то повідомлення про сумній участі містера Фіннегана не покажеться таким несправляним, в чому і заключається основне відміння від невідворотності відбуваючого в дійсності. Відмовою смерті Джойс утверджує життєвість не тільки свого героя: «Coming, far! End here. Us then. Finn, again! Take. Bussofthee, mememormee! Till thousandsthee. Lps. The key to. Given!» [6: 628]. Поверненням до життя Фіннегана (Finn, again!) письменник підкреслює її нескінченне коло. Фіннеган (Finnegan), розбившись на третій сторінці: «The great fall of the offwall entailed at such short notice the pftjschute of Finnegan, erse solid man, that the humptyhillhead of himself promptly sends an unquiring one well to the west in quest of his tumptytumtoes <...>» [6: 3], воскресав на п'ятій. Це радісне подія Джойс обирає в ім'я свого героя: «Hohohoho, Mister Finn, you're going to be Mister Finnagain! Comeday morn and, O, you're vine! Sendday's eve and, ah, you're vinegar! Hahahaha, Mister Funn, you're going to be fined again!» [6: 5]. Повідщення про воскресінні містера Фіннегана знаходиться в обрамленні міждометій від сумного «Hohohoho» до радісного «Hahahaha». Роман Джеймса Джойса «Finnegans Wake» – гімн вічному поверненню до життя, що підкреслюється іменем головного героя. В означеному уривку ім'я воскреслого щастливчика згадується три рази, і кожен раз з новими варіаціями: Mister Finn переходить в Mister Finnagain, в якому нареччям 'again' повідомляється про його воскресінні, і закінчується Mister Funn, в якому веселощі летять через

край, чем-то напоминая неунывающего Кола Брюньона, одержавшего победу над смертью, образ, созданный Р. Ролланом в 1913 году. Оба героя являются воплощением духа своего народа, оба жизнерадостны и энергичны. Их литературными предшественниками можно рассматривать великанов Гаргантюа и Пантагрюэль, француза Ф. Рабле, шекспировского сэра Фальстафа, Ламме Гудзака бельгийца Ш. де Костера, Санчо Панса испанца Сервантеса [4]. Несомненно, сравнение образов, сотворенных писателями разных литературных направлений, может показаться некорректным. Однако к этому необходимо подойти с иных позиций, делая акцент на средствах выражения, которые использовались для создания жизнеутверждающих образов разных эпох. Человечество всегда стремится к изменению и преобразованию. Модернизм – очередной этап обновленного восприятия мира, в котором доминирующим оказалось торжество набирающего силу индустриализма, существовал наряду с реализмом. Будучи эстетической реакцией на гомогенность массовой культуры, модернизм сочетает в себе одновременно нигилизм и фанатический энтузиазм, креативность и отчаяние, восторг и страх перед нарождающимся новым и исчезающим старым миром, для воспроизведения которых создавались особые способы и средства. Можно допустить, что современный креолизованный язык, состоящий из негомогенных частей и принадлежащий к другим знаковым системам, нежели естественный язык [1: 180], восходит к Джеймсу Джойсу, который, не имея иных возможностей выразить свое отношение к реальному и сотворенному им виртуальному миру кроме линейного буквенного письма, создавал свой собственный язык, расшифровать который литературоведы и филологи пытаются не одно десятилетие. Технические эксперименты, пространственно-ритмические формы, пришедшие на смену хронологическим, пробуждение мысли, повышенное ощущение состояния присутствия ницшеанского «здесь и сейчас», скептицизм к позиционированию человека как центра вселенной, постоянный поиск доказательств неопределенности реальности – стали смыслом творчества писателей-модернистов, каждый из которых создавал свой мир, вычерчивая его карту.

Карта мира Джойса.

Композицией всего романа Джойс чертит свою карту мира – *Orbis terrae*, которая является картой созданного им замкнутого кругообразного повествования. Однако в отличие от средневековой карты мира Исидора Сивильского (карты Т и О), разделившего обитаемый мир на три части, в центре которой находился «пуп Земли» (*ombilicum mundi*). Мир Джойса, на первый взгляд, кажется четырехчастным. Его *Orbis terrae* – карта мира, это четыре части его романа. Если на карте Исидора Сивильского две части по величине равны одной, то у Джеймса Джойса самой большей частью является первая (216 страниц), самой маленькой – последняя (36 страниц), которая, если исходить из ее последнего предложения без точки, оказывается концом начала, создавая большой первый круг, состоящий из 252 страниц, в котором, подобно расходящимся кругам по воде, размещены другие части. Одни из них, вторая, включает 183 страниц, другая, третья – 189 страниц. Как видно, это две части почти равны по объему. У Джеймса Джойса

тоже имеется свой *ombilicum mundi*, который каждому еще предстоит найти.

«Человеческая комедия» Новейшего времени.

Подобно полотнам Иеронима Босха, на которых изображены большие и маленькие открывающиеся яйца, позволяющие увидеть картину жизни средневекового общества во всем ее многообразии, в которой реальность и фантазия сливаются в единое целое, перетекая одно в другое, Джеймс Джойс открывает свой мир, изображающий новую версию «человеческой комедии» – обширную панораму жизни людей от начала начал, от Адама и Евы, которые переходят в разнообразные сцены из жизни эпохи писателя. Реальные исторические события перемежаются с анекдотами, в которых трагедия воспринимается как фарс. Джойс создает объемный безграничный мир гротеска. Нелинейность, свойственная человеческому мышлению, воплощается в «*Finnegans Wake*» в виде нагроможденных друг на друга, не связанных между собой событий, изложение одного из которых внезапно прерывается рассказом о другом, переходя в третье и возвращаясь к первому. Джеймс Джойс стремился воспроизвести нелинейность человеческого мышления, в котором переплетаются обрывки многочисленных мыслей и образов, внезапно прерванные и забытые, они также внезапно всплывают от случайного звука, запаха, прикосновения, вызывая разнообразные ассоциации и возвращая к некогда забытому и, казалось, навсегда утраченному.

Малый Абсолют Джойса.

В микрокосме своего романа писатель создает малый Абсолют, частицу большого Абсолюта. Пренебрегая законом Иерархии как порядка и превратив свой собственный мир в упорядоченный хаос, наполнив его множеством образов, управляя чувствами, Джеймс Джойс всеми силами стремится выйти за рамки механического восприятия и описания мироздания. Писатель, создав вселенскую драму, которая касается каждого, написал картину макрокосмоса.

Находясь в конкретном месте в определенный период времени, человек ментально раздвигает пространственно-темпоральные границы, очутившись в том месте и времени, какое только пожелает то, что так свойственно каждому. Этот мир Джойса настолько выпуклый, корявый (корявость которого создается словами, о которые читатель постоянно спотыкается) и реальный, что реальность кажется тенью или голограммой по сравнению с ним.

Вечность: круговорот жизни.

Можно предположить, хотя допущение покажется неправомерным, что задолго до появления языка Интернета, Джойс создает его прототип в своем романе. На страницах «*Finnegans Wake*» появляется множество одинаковых знаков, подобно тем, которые выходят из-под пальца, застывшего на клавише компьютерной клавиатуры, задумавшегося пользователя; как бы случайно поставленные на автоматическое воспроизведение копируются одинаковые слоги и слова, переходящие в предложения. Поток сознания, вербализованный посредством каскада давно существующих и вновь созданных слов, смысл, которых становится ясным на уровне подсознания, в романе Джойса ассоциируется с бесконечностью, с возвращением конца в его начало, с замкнутым кругом, в котором протекает вся жизнь человека. Джеймс Джойс, соединив в своем

романе «Finnegans Wake» шістьсот двадцять восьмью і третью сторони, створює невіддільне простір, коло, символізує єдинство і безмежність, абсолют і досконалість, час і вічність. Повернення до життя містера Фіннегана – Finnagain; Finn again – означає воскресіння, накладуючи відбиток образу вічності життя на все існування людства.

В даній статті було розглянуто питання, стосуючись відсутності точки в кінці роману Джеймса Джойса «Finnegans Wake». Це складне багатопланове творіння, дослідження якого продовжиться ще не одне десятиліття.

Література:

1. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия. М. 1990.
2. Фоменко Е.Г. Эпифаническое откровение Джеймса Джойса. – Запорожье: Классический приватный университет, 2014. – 180 с.
3. Хайдеггер М. Лекции о метафизике. М.: Языки славянской культуры, 2014. – 176 с.
4. Энциклопедии & Словарь. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://enc-dic.com/heroes/Kola-brjunon-141/>
5. Bradbury M. A Dictionary of Modern Critical Terms, ed. Roger Fowler. Routledge, 1987. – 293 p.
6. Joyce J. Finnegans Wake. London: Wordsworth Classics. 2012, 628 p.

Миньяр-Белоручева А. П. Символы та образы вічного повернення у світі Джойса

Анотація. У статті розглядаються символи і образи вічного повернення в романі Джеймса Джойса *Finnegans Wake*. Коло є символом повернення до життя в культурах багатьох народів світу. Як відомо, зазначений роман не завершується крапкою, що передбачає незакінченість думки, і, отже – відкритий кінець, допускає безліч варіантів кінця. Однак від цієї ідеї можна відмовитися, якщо не закрити книгу, а повернутися до її початку, до першого речення, яке починається з середини зі слова, надрукованого з малої літери. Таким чином, можна припустити, що на сторінці 626 роман *Finnegans Wake* не закінчується, а починається. Повертаючи думка з кінця роману в його початок, Джойс з'єднує дві крайні точки, створюючи замкнене коло, в якому розміщує свій власний світ вічного життя, про що свідчить воскресіння героя. У романі немає ні початку, ні кінця, це цілісний

твір-коло, дійшовши до кінця якого, читач повертається до його початку в пошуках кінцевої точки. Подібно Данте Джойс веде своїх читачів по колах Пекла, яким є життя, і це Пекло читач відчуває на собі насилу пробіраючись через гушавину складних, що складаються з елементів багатьох мов слів, які вимагають розшифровки. Цим Джойс як би підкреслює, що проблеми, які він порушує у романі, стосуються не однієї конкретної людини, а всього людства. Джеймс Джойс – письменник, який навів міст між минулим і майбутнім – модернізмом, постмодернізмом і метамодернізмом.

Ключові слова: роман, початок, кінець, цільна композиція, коло, воскресіння, життя, автор, модернізм, постмодернізм, метамодернізм.

Minyar-Beloroutcheva A. Symbols and images of eternal return in the world of Joyce

Summary. The article deals with the symbols and images of resurgence in *Finnegans Wake* by James Joyce. As is known, this novel does not finish with a dot, which involves an open end, implying a lot of variants of its ending. But this idea can be put aside if instead of closing the book one would return to its beginning, to the first sentence, which starts from its middle with a lowercase letter word. Thus, it is possible to assume that on page 626 *Finnegans Wake* does not end but commences. By returning from the end of the novel to its beginning, Joyce connects two extreme points, making a circle in which he creates his own world of eternal life, which is shown by the resurrection of his protagonist. The circle is the symbol of eternal return to life in different cultures of the world. The novel has neither the beginning nor the end, it is an integral composition, a circle, a kind of an eternal egg-like Cosmos of Joyce. Like Dante James Joyce guides his readers through the circles of Hell, which is life itself. The readers experience this Hell by making their way through the thicket of complex, confusing, consisting of elements of many languages words many of which need deciphering. James Joyce is a writer who has bridged the gap between past and future – modernism, postmodernism and metamodernism.

Key words: modernism, postmodernism, metamodernism, novel, neither beginning nor end, integral composition, circle, resurrecting, life, author.